

MILSTOLPEN

Österåkers Hembygdsförening

Nr. 1 – Mars 2018

Storbonden på Säby gård – den första kristna Österåkersbon?

Text och foto: Gudrun Vällfors

Fig 1. Säbygraven från 1000-talet ligger norr om 276:an. Dungen t.v. omfattar Husbys gravfält och bortom den låg en trolig tullstation.

Vem är den man som begravs på kristet sätt i början av 1000-talet i en stenomgärdad hög längst ut på udden vid Säbys gårdsgravfält? Arkeologerna tror att han var en välbärgad storbonde på Säby gård. Graven syntes över vattnet bort mot Husby kungsgård och Trälhavet. Han var den förste som begravs enligt kristen sed utanför gårdens gravfält innan det fanns kyrkogårdar vid kyrkorna.

Fig 2. Arkeologerna visar graven med stenringen från början av 1000-talet.

Arkeologerna är skickliga på att se färgskiftningar i leran och trots att inte ens en tand finns bevarad av mannen har de kunnat mejsla fram formen av en 170 cm svept kropp med huvudet i väster och fötterna i öster enligt kristen tradition.

Fig 3. Säbybonden i sin grav.

Säbyborna har varit ett sjöfarande folk som de flesta här vid kusten. Vikingarna hade i århundraden haft täta kontakter österut och välståndet i Säby kan ha grundats på slav- och päls-handel eller järnexport. Vem vet vilka resor och äventyr Säbybonden varit med om i sitt liv, men att bo granne till kungens Tuna och Husby vid den stora farledens utlopp har säkert skapat många spännande möten. Sedan

århundraden hade släktingar flyttat österut till Finska viken och de ryska floderna. Kanske hade han varit en av de vikingakrigare som storfursten Jaroslav i Kievriket sänt efter för att de skulle hjälpa honom i brödrakrig eller gränsstrider. Eller var han en av de pålitliga män som Olof Skötkonung skickade med sin dotter Ingegerd när hon 1019 giftes bort med Jaroslav? Den grekisk-ortodoxa kristendomen var levande i öster och Ingegerd blev t.o.m. helgonet St. Anna efter sin död. Om Säbybonden hade besökt kungens nyanlagda Sigtuna hade han också kunnat möta missionärerna där. Till Distingsmarknaden i Uppsala kom kristna handelsmän ända från Frisland och Tyskland och man gjorde bättre affärer om man hade övergivit asakulten från Gamla Uppsala. Hur dog Säbybonden, i sotsäng eller i strid? När Knut den store skickade sina engelska och danska sjökrigare att bränna sveakungens gård i Aker vid nuvarande Österåkers kyrka efter slaget på Trälhavet 1026 måste de ha passerat Säby. Kan Säbybonden ha stupat i försvaret av hembygden?

Så kan man fundera när man passerar hans grav i S-kurvan på höjdryggen av Gamla landsvägen mot Stora Säby på väg att köpa plantor eller trädgårdsmöbler. Vägbiten är inte lång men på 1 minut far bilförarna igenom 700 års historia.

I maj 2017 kom arkeologerna Kjell Andersson och Göran Wertwen från Arkeologistik AB för att undersöka vad som gömde sig i Säbys marker där det ska byggas en rondell och en bussdepå. På höjden ovanför sågen hittade de två långhus från 300-talet som låg på den torra leran i öster och hade brunnar på den fuktiga leran vid skogsbrynet. Men där fanns inga speciella fynd. Familjerna levde med lite boskap och fiskade i Saltsjön, som då gick långt in i Uppland. Efter några generationer övergavs bosättningen. Miljökatastrofen Fimbulvintern 536-537, somrarna då allt frös bort och pesten tog befolkningen, var kanske orsaken.

Fig 4. Långhusen från 300-talet är markerade med pinnar.

Säby betyder *byn vid sjön* och vattnet gick på båda sidor om halvön upp till Garnsviken. Gravröset vid den smala häradsvägen norr om boplatsen med spöplatsen och ruddammen antyder att bosättningen är ännu äldre. På en muromgärdad bevakningsplats vid den smalaste delen mot Stavaviken och Domarringsön i Garnsviken har Säbybor för mer än 2000 år sedan bevakat farleden enligt Alfred Westerbergs forskning.

Fig 5. Ett rekonstruerat långhus från äldre järnålder i Sollentuna. Ur *Forntid i ny dager*, SLM 1998.

Nytt folk invandrade från öster när klimatet blev bättre. Under yngre järnålder låg boplatsen troligen där den vackra mangårdsbyggnaden Säby gård från 1600-talet fortfarande ligger. De många generationer som levde på den ganska välmående gården begrovs i ett 70-tal gravar på bergshöjden ovanför landsvägen efter förkristen sed med sina högtidskläder, smycken och vapen. Där finns olika sorters gravar från tusen år, bl.a. tarandgravar som är en grupp med små

fyrkantiga stensättningar fyllda med flera kremeringar. Gravtypen förekom redan 500 f.Kr. både i Mälardalen, Finland och Estland och tyder på kontakter över Östersjön.

Längs den nybyggda vägsträckan och kanalbron mot Åkerstorp kommer vi att färdas ännu snabbare än de gamla roddarna i Säby, men nu vet vi lite mer om hur de levde för mer än tusen år sedan.

Fig 6. Kan Säbybonden ha sett ut som sin samtida Torbjörn, en fredlig gammal man med mössa från Björkholmen i Kårsta socken? (Runsten U 508.)

Stenhagens handel

Hej alla som vill vara med och "renovera" Stenhagens handel!

Vi är en liten grupp som håller i den tänkta renoveringen av Stenhagen, MEN vi vill bli flera.

Vi kommer att arbeta med olika arbetsmoment, byte av takpannor, förstärkning av grund, byte av golv, öppna upp ett fönster, renovera kakelugn (om vi hittar någon som kan), byte/komplettering av fasad, målning osv. Vi kommer inte att orka allt på en gång, men vi börjar med taket.

Stenhagens handel

Vi är glada för varje timme vi får hjälp av frivilliga. Det viktiga är att du tycker det är roligt att vara med.

Hör gärna av dig till mig så kan jag berätta mer.

Björn Pålhammar 0733-372636.

Slussvaktarbostaden – någon framtid?

När Åkers Kanal byggdes (och byggdes om) under 1800-talet var hanteringen av slussportarna helt manuell. Det behövdes en slussvakt med starka armar för att dra runt de kuggjul som drev de långa kuggstänger som öppnar och stänger slussens portar. Det ser likadant ut än idag. Dessutom skulle bron för landsvägen uppe vid Åkersbro öppnas för båttrafiken och stängas efter varje båt, så att vägtrafiken kom fram. Slussvakten, som också var brovakt, var en viktig person. De mest kända är Carl Johan Haglund (till 1932) och Petrus Johansson, som skötte detta till 1963. Petrus var son till skepparen på skutan Alcea, som idag är kommunens vapen.

Slussvakten behövde en tjänstebostad som låg nära arbetsplatsen. När den byggdes under senare 1800-talet låg den i centrum av samhället intill landsvägsbron. Här passerade all trafik, till lands och till sjöss, fram till 1901 när järnvägen kom och ändrade det mesta, dock behövdes kanalen fram till krigsåren.

Slussvaktens bostad är av Stockholms Läns Museum klassad som "en av Österåkers kommuns viktigaste byggnader med ett högt kulturhistoriskt värde". Bostadshuset och förrådsbyggnaden är välbyggda och har därför klarat många års vanskötsel utan att förfalla helt, men nu behövs mycket arbete för att bevara på lång sikt. En jordkällare finns också, den var nödvändig för matförvaring innan kylskåpet kom. Det är en tidstypisk tjänstebostad.

Hembygdsföreningen har aldrig förvaltat slussvaktarbostället. För några år sedan ville kommunen låta ÖHF ta hand om det hela, men föreningen ville inte ta på sig en byggnad till att underhålla utan att få alla kostnader för renovering täckta,

Slussvaktarbostaden 1971 Foto Dag Unevik

och det ville inte kommunen – då. Efter Läns museets klassning av platsen och byggnaderna ser det ut som om kommunen tar itu med reparationer och upprustning under 2018. ÖHF hoppas att kommunen då också bygger om bron över Kanalen på ett mera tidstypiskt sätt.

Hur kan man göra området mer besöksvänligt och intressant? ÖHF har till kommunen framfört tanken att förrådsbyggnaden skulle kunna göras till ett "Kanalmuseum" med användning av det stora utställningsmaterial som föreningen tog fram häromåret och då ställde ut i Hembygds museet. Kanske kan det

bli ett "Långhundraledsmuseum"? I detta museum kan man installera en modell av hur slussen fungerar. Området runt husen är en del av Stadspark Åkers Kanal, som sakta håller på att förverkligas från söder mot norr längs Kanalen. Detta blir parkens norra ände, där ett sommarkafé skulle kunna glädja trötta vandrare längs Kanalen.

Sven Hugosson

ÖSTERÅKERS HEMBYGDS- OCH FORNMINNESFÖRENING

Centralvägen 55 184 32 ÅKERSBERGA

Telefon (svarare): 08-540 67980

Plusgirokonto 9814-5

Bankgiro 5632-8511

mail@milstolpen.org

Hemsida: www.milstolpen.org

facebook.com/osterakershembygdsforening/

Lösningar till Krypto nr 8:

MARGRETELUNDS SLOTT

OXENSTIERNA (lät bygga slottet)

ÅKERHIELM (ägde slottet)

JÄRRÖ (området vid Margretelund)

AMINOFF (bebor slottet idag)

KURCK (fullföljde slottsbygget)

SÄTTERFJÄRDEN (havet vid slottet)

Vinnare:

- 1.
- 2.
- 3.

Vinnarna får